

ВІДГУК

офіційного опонента

Бойченко Марини Анатоліївни

на дисертацію *Неборак Катерини Олександрівни*

«РОЗВИТОК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ»,

подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю

011 Освітні, педагогічні науки

галузі знань 011 Освіта/педагогіка

Актуальність теми дослідження. В умовах сучасних суспільних трансформацій, що характеризуються зростанням ролі демократичних і гуманістичних цінностей, підвищенням вимог до моральної відповідальності особистості й ускладненням соціокультурних викликів, особливої актуальності набуває проблема розвитку морально-етичної культури майбутніх педагогів. Підготовка вчителя нового покоління передбачає не лише формування професійних компетентностей, а й становлення особистості, здатної діяти відповідно до етичних норм, демонструвати високий рівень професійної культури та слугувати моральним орієнтиром для здобувачів освіти. Підвищені вимоги до професійної діяльності вчителя зумовлюють необхідність підготовки фахівця, здатного не лише здійснювати якісну освітню діяльність, а й виступати носієм моральних цінностей, громадянської відповідальності та педагогічної етики.

Особливого значення зазначена проблема набуває у процесі професійної підготовки майбутніх учителів історії, оскільки саме вони покликані сприяти формуванню історичної пам'яті, національної свідомості, громадянської позиції та ціннісних орієнтацій молодого покоління. Ефективність виконання цих завдань значною мірою залежить від рівня сформованості їхньої морально-етичної культури, що виступає важливою складовою професійної компетентності педагога.

Актуальність теми дослідження посилюється й потребою вдосконалення освітнього середовища закладів вищої освіти як простору професійного й особистісного становлення майбутніх учителів. Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених професійній підготовці педагогічних кадрів, проблема розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти не

знайшла достатнього комплексного висвітлення, що зумовлює її наукову новизну та практичну значущість.

У дисертації наведено результати досліджень, одержаних під час виконання науково-дослідної теми кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481).

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 4 від 26 вересня 2022 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз рукопису дисертації та наукових публікацій Неборак К.О. дозволяє стверджувати, що ступінь обґрунтованості, цілісності та достовірності викладених наукових положень, висновків та рекомендацій не викликає сумнівів. Достатнім є рівень аналізу здобувачкою публікацій вітчизняних та зарубіжних учених, а також джерел за темою дослідження.

Матеріали дисертації викладено послідовно й системно, розділи взаємопов'язані між собою. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробленні та експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Поставлені завдання дослідження логічно підпорядковані меті, що дозволило здобувачці здобути важливі наукові результати.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності в цілому. Структура і логіка розгортання дослідницького пошуку переконлива: від аналізу теоретичних засад розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії, визначення її структурно-компонентного складу, критеріїв, показників та рівнів сформованості до обґрунтування педагогічних умов розвитку досліджуваного феномену та їх експериментальної перевірки.

Дисертаційна робота Неборак К.О. є завершеною науковою працею і свідчить про наявність особистого внеску здобувачки в науковий напрям «Освітні, педагогічні науки», галузі 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки та відповідає вимогам досліджень у царині педагогічних наук.

Дисертація написана українською мовою. Матеріал дослідження викладено послідовно, доступно, у науковому стилі з використанням

загальноприйнятої термінології. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (228 найменувань, з них 37 іноземною мовою) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 289 сторінок, з них 214 – основного тексту.

У вступі висвітлена актуальність дослідження, зазначено мету роботи, які завдання виконувалися для її досягнення, сформульовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення, особистий внесок здобувачки, наведено інформацію про публікації дисертантки.

У першому розділі дисертації «Теоретичні засади розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії» уточнено зміст основних понять дослідження («культура», «професійна культура», «професійно-педагогічна культура», «морально-етична культура», «морально-етична культура майбутнього вчителя історії») та розкрито їх взаємозв'язок у контексті професійного становлення майбутнього вчителя історії.

Запропоновано авторське визначення морально-етичної культури майбутнього вчителя історії як загальної структурної сукупності моральних якостей індивіда, що виявляється в системі відносин між особистістю і суспільством та у ставленні людини до самої себе і свого внутрішнього життя, що включає в себе моральні орієнтації, уявлення, переконання про життєву мету, вольові якості та високу соціальну значущість, що мотивують дії, які справляють вплив на різні сфери соціалізації педагога та охоплюють різні об'єкти моральних відносин.

Визначено структурно-компонентний склад досліджуваного феномена (аксіологічно-мотиваційний, когнітивний, особистісно-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний компоненти), окреслено критерії (мотиваційний, когнітивний, особистісний, рефлексивно-оцінювальний), показники (гуманістичні ціннісні орієнтири, рівень етичних знань, сформованість моральних якостей – емпатії, відповідальності, толерантності, справедливості, здатність до моральної рефлексії та самокорекції поведінки) і рівні сформованості (низький, середній, високий).

У другому розділі «Педагогічні умови розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії» авторкою послідовно обґрунтовано низку педагогічних умов ефективного розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії, а саме: створення сприятливого соціокультурного середовища закладу вищої освіти у процесі розвитку морально-етичної

культури майбутнього вчителя історії, застосування інноваційних технологій з метою залучення майбутніх учителів історії до активного процесу розвитку морально-етичної культури, науково-дослідницька та позааудиторна діяльність як інтегративні чинники розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії.

Цілком погоджуємося з авторкою, що визначені педагогічні умови у своїй сукупності утворюють цілісний комплекс впливів, спрямований на розвиток мотиваційної, когнітивної, особистісної та рефлексивно-оцінювальної складових морально-етичної культури, а їхня узгоджена реалізація являє собою необхідну передумову підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів історії й забезпечення гуманістичної спрямованості їхньої подальшої педагогічної діяльності.

У третьому розділі «Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії» висвітлено перебіг експерименту, що охоплював констатувальний, формувальний та контрольний етапи.

Наукова новизна та достовірність наукових положень, обґрунтованих за результатами. Дисертація Неборак Катерини Олександрівни відзначається науковою новизною та практичною значущістю здобутих результатів. Авторкою вперше: цілісно досліджено й розв'язано проблему розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти; трозкрито аксіологічно-мотиваційну, когнітивну, особистісно-діяльнісну, та рефлексивно-оцінювальну складові зазначеної культури; визначено критерії (мотиваційний, когнітивний, особистісний та рефлексивно-оцінювальний) із відповідними показниками рівнів сформованості морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти; обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови ефективного розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії, а саме: створення сприятливого соціокультурного середовища закладу вищої освіти у процесі розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії, застосування інноваційних технологій з метою залучення майбутніх учителів історії до активного процесу розвитку морально-етичної культури, науково-дослідницька та позааудиторна діяльність як інтегративні чинники розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії. Уточнено поняття «культура», «професійна культура», «професійно-педагогічна культура», «морально-етична культура», «морально-етична культура

майбутнього вчителя історії», «освітнє середовище закладу вищої освіти»; удосконалено форми, методи, засоби та технології розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії; набуло подальшого розвитку теоретичне обґрунтування ролі освітнього середовища закладу вищої освіти як провідного чинника розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в контексті гуманізації, демократизації та євроінтеграційних процесів у сучасній освіті.

Значення отриманих дослідницьких результатів для науки і практики освітньої діяльності. У процесі дослідження авторкою було визначено змістові, організаційно-педагогічні і процесуально-дієві засоби розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Отримані результати можуть бути використані для розширення та оновлення змісту навчальних дисциплін: «Педагогіка», «Вікова і педагогічна психологія», «Педагогіка (з навчальною практикою)», «Педагогіка та інклюзивна освіта», «Історія педагогіки», «Теорія та методика навчання історії», «Методика викладання історії», «Методика викладання громадянської освіти», «Шкільний курс «Громадянська освіта» та методика його навчання», «Історія української культури», «Етнологія», «Загальна етнографія» та ін.; під час організації педагогічної практики студентів, підготовки методичних матеріалів, тренінгових занять, а також у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників і викладачів закладів вищої освіти. Крім того, зазначені напрацювання можуть бути інтегровані в систему післядипломної педагогічної освіти з метою розвитку морально-етичної культури учителів історії та громадянської освіти.

Основні результати дисертаційного дослідження К.О. Неборак упроваджено в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 13-н від 17.02.2026 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/15 від 18.02.2026 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-15/452 від 04.03.2026 р.).

Повнота висвітлення основних наукових результатів у публікаціях. Апробація результатів дисертації відбувалася шляхом публікацій наукових праць, доповідей, повідомлень на міжнародній та всеукраїнських наукових конференціях. Основні положення дисертаційної праці авторкою відображено в 11 публікаціях, зокрема: 4 статтях у наукових

фахових виданнях України категорії «Б», 1 статті, опублікованій у виданні, що індексується міжнародною наукометричною базою Web of Science, 6 тезах конференцій різного рівня. Таким чином, наукові результати, висвітлені в дисертації, повністю відображено в наукових публікаціях здобувачки.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Розглянувши звіт подібності за результатами перевірки дисертації на текстові співпадиння, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Неборак Катерини Олександрівни є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідні джерела.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, висловимо окремі зауваження та рекомендації:

1. Дисертанткою здійснено аналіз окремих аспектів зарубіжного досвіду розвитку морально-етичної культури майбутніх педагогів. Водночас дослідження виграло б від більш системного представлення результатів порівняльного аналізу вітчизняних і зарубіжних підходів до розв'язання окресленої проблеми, що дало б змогу повніше висвітлити міжнародний контекст професійної підготовки майбутніх учителів історії.

2. У роботі обґрунтовано структуру морально-етичної культури майбутнього вчителя історії та визначено її основні компоненти. Разом із тим певний інтерес становило б більш розгорнуте висвітлення специфіки розвитку морально-етичної культури саме майбутнього вчителя історії порівняно з представниками інших педагогічних спеціальностей, що дозволило б чіткіше окреслити предметну своєрідність дослідження.

3. Авторкою переконливо доведено позитивну динаміку розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в результаті експериментальної роботи. Водночас більш детальне представлення якісного аналізу змін у поведінкових проявах і професійних ціннісних орієнтаціях здобувачів освіти сприяло би поглибленню інтерпретації отриманих результатів.

Проте, висловлені побажання, у цілому, мають дискусійний характер, а тому істотно не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Дисертаційне дослідження Неборак К.О. містить значні наукові доробки, нові, раніше не захищені наукові положення. Результати дослідження є

обґрунтованими для розв'язання питання розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Таким чином, вважаємо, що дисертація «**Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти**» є завершеною, комплексною, самостійною науковою працею, що має теоретичне та практичне значення, відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами), а її авторка Неборак Катерина Олександрівна заслуговує на присудженні ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

Марина БОЙЧЕНКО

Підпис М. Бойченко засвідчую
Перший проректор
03.06.2026 р.

Анна ЗАКІНА